پ: پیاو ، پرسیار

ژ: ژن، بەڵام وڵام

نووسینی دوکتۆر روئیا تلوعی

بەشی یەکەم:

بەرایی:

ماوەیەکە پرسی ژن و باس لە فێمینیزم و بەتایبەت فێمینیزمی کوردی کە هێشتا بە دەست خودی ژنەکوردەکان بە تەواوی تیۆریزە نەکراوە لە سایتە کوردیەکان باو بووە و هەرکەس بە جۆرێك، حەز و ناحەز لە روانگەی خۆیەوە لێی دەدوێ. نامەوێ بڵێم ئەم باسە تازە و نوێیە، بەڵام پێم وایە دوو پرس بۆتە هۆکاری زۆرتربوونی: کۆنگرەی بە ناو ژنی کورد لە زانکۆی تاران و دیداری خاتوو مەهاباد قەرەداغی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی کورد.

لە گەرماوگەرمی ئەم باس و خواسانەدا ئەوەی بەرچاوە رێژەی زۆرتری پیاوانە کە لە چەندین روانگەی جیاوازەوە دەدوێن، رەخنە دەگرن یان پرسیاریان هەیە. ژنانی بەشدار لەم باسەدا جارێ زۆر کەمین. کەسانێکیش بە نازناوی ژنانەوە دەنووسن و لەوە ناچێ ژن بن، بەو هۆیەی کە هیچ رەسمێك لە خۆیان نیشان نادەن و لە ناکاویش دەردەکەون و بێدەنگ دەبن و تا ئەم کاتە بەو ناوانە نووسەرمان نەبووە. سەیر ئەوەیە ئەم نازناوە ژنانە بێ رەسم و تازە دەرکەوتووانە دژ بە ژنانی چالاکیش دەنووسن!

بەهەرحاڵ ئەوەی بۆ من جێگای رێز و دڵخۆشییە وروژاندنی باسی فێمینیزمە لای کوردان و هەوڵ بۆ لێکۆڵینەوە لە سەری. ئەمە دەسەلمێنێ کە چەمکی فێمینیزم و بزاڤی ژنان خەریکە جێگای شیاوی خۆی لە کۆمەڵگای کوردیدا دەدۆزێتەوە و وای لێهاتووە کە ئیتر نکووڵی لێ ناکرێ. بۆ نموونە لە رۆژنامەی شۆڕش ژمارە 42ی کۆمەڵە، سێ وتاری بەنرخ هەیە کە راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ باس لە بزاڤی حاشاهەڵنەگری ژنان و چەمکی فێمینیزم دەکات. هەروەها کاك ناسری رەزازی لە وتووێژی رادیۆ لاوان لە سوێد باسی ئەوە دەکات کە بزاڤێکی هونەری، ئەدەبی، رۆشنبیری و فێمینیستی لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا لە ئارادایە و دەبێ پشتیوانی لێ بکرێ. لە سایتە ئینتەرنێتیە کوردیەکاندا بەیاننامەی ژنان و وتارگەلی جۆراوجۆر لە سەر فێمینیزم بڵاو دەکرێتەوە و لە گۆڤار و رۆژنامەکانیش بەهەمان شێوە.

لێرەدا سەرجەم ئەو وتارانەی کە باسی بزاڤی ژنان و فێمینیزمی تێدایە، چ ئەوانەی بە لۆجیك و زانستەوە نووسراوە و چ برێك لەوانەی کە هێرشیان سەر فێمینیزم کردووە، چ ئاراستەی من کرابێ چ ئاراستەی خاتوو مەهاباد و چ ئاراستەی ژنانی چالاکیتر لەم بووارە دەکەمە پرسیارگەلێك بە ناوی نووسەرانی بەرێزیەوە و وەك ژنێکی کوردی فێمینیست لە روانگەی خۆمەوە وڵامی دەدەمەوە.

دەمێك بـوو بابـەتی «پ: پیـاو، پرسـیار، ژ: ژن بـەڵام، وڵام» لـە مێشـكمدا بـوو. پـێم وایـە لای پیـاوان دنیای ژنان دنیایەكی پـڕ ڕەمـز و ڕازە و زۆر پرسـیاریان لا سـاز دەكـات. لـە ڕاسـتیدا ئـەوەی پیـاوان سـەبارەت بە ژنان دەیزانن ئەوشتانەیە كە لـە ڕوانگـەی پیاوانـەی خۆیانـەوە لێـی تێگەیشـتوون. ژنـان زۆر كـەم بـە زمـانی خۆیـان لـە خۆیـان و كێشـەكانیان دواون. تەنانـەت دەتـوانم بڵـێم ژنـان لـە نـاخی دڵیانـەوە لـە ژنـێتی خۆیـان نەدواون. ترس لە زۆر شت بۆتـە كۆسـپێك بـۆ ئـەوەی ژن بـە زمـانی خـۆی باسـی خـۆی و بیـروڕاكانی بكـات. من وەك یـەك ژن لـەو چـەندین ملیـۆن ژنـەكوردەی جیهـان دەمـەوێ وڵامـی پرسـیارەكانی پیـاوان لـە ڕوانگـەی خۆمەوە وەك ژنێكـی كـوردی فێمینیسـت بدەمـەوە. سـەرەتا پێویسـتە ڕاوەسـتم لـە سـەر ئـەو خاڵـەی كـە زۆر دژم لەگەڵ ئەوەی تا ناوی ژن دێـت، بیـر لـە جنسـی ژن و سێكسـی ژن بكرێتـەوە؛ وەك بڵێـی مرۆڤێـك كـە بـە جنس ژنە، لەم كۆمەڵگادا كێشـەی نیـە مەگـەر پرسـی سـێكس و پیـاویش لـە هـەموو ڕەهەنـدەكانی ژیـانی ژن تێگەیشـتوە بەشـی بزوێنـەرە سێكسـییەكەی نـەبێ. ژن مرۆڤێكـە كـە سەرچـاوەی ژیانـە و ژیـانی ژنـیش لـە هـەموو ڕەهەنـدە كۆمەڵایـەتی، ئـابووری، سیاسـی، فەرهـەنگی، فكـری و دەروونـی، مێـژوویی، مرۆڤناسـی، مافناسی، بایۆلۆجی و هتد، جێگای سەرنج و لێكۆڵینەوەیە.

پرسیارگەلی وتاری «فێمینیزم و فێمینیستانی كورد» نووسینی كاك «ئاسۆ بازیزیدی»

پ: ڕووناكبیـــرانی كـــورد هـــەر وەك نەتـــەوەی كـــورد كـــە ســـاڵهایە ژێردەســـتە، ســـەیتەر بـــوون و ژێردەسـتی بـە ڕوخسـاری ئەندێشـە و بیـر و بڕواكانیانـەوە دیـارە. لـەم بـوارەدا خۆتەكانـدن و هانـدانی مێشك زۆر پێویست نیە؟

و: خۆتـەكانـدن و هانـدانی مێشـك هـەم بـۆ ڕووناكبیـرانی كـورد، چ ژن و چ پیـاو و هـەم بـۆ ڕووناكبیـرانی جیهـانی سـێیەم یـا خـود وڵاتـانی باشـوور (بـە پێـی دابەشـكرانی نـوێی جیهـان بـە بـاكوور و باشـوور) زۆر پێویسـتە. ئەمـەش ئەنگێزەیـەكی بـەهێز دەخـوازێ. ئـەوەی لـە نەتـەوەی كـورد و نەتـەوەكانی دراوسێیدا دەبینرێ، نـەبوون یـا دەگمـەن بـوونی داهێنـەر و خوڵقێنـەر لـە بـوارە جیاوازەكاندایـە. ئـەم هـەموو كۆمەڵناس، فەیلەسووف، ئـەدیب و... هتـدی بـەناوبانگ لـە جیهانـدا هـەن، چـەندیان كـورد، تـورك، فـارس یـا

عەرەبن؟ ئەم دیاردە ناحەزە هەر تایبەت بە کوردی ژێردەستە نیە و داوێنی نەتەوە خاون دەسەڵاتەکان بە سەر کوردیشدا دەگرێتەوە؛ بەڵام لە کورددا زۆرتر کاریگەر بووە؛ بۆ نموونە لەم چاخەدا «داریووش شایگان» لە بواری بە جیهانیبوون و «عەبدولکەریم سرووش» لە بواری خوێندنەوەی نوێ لە دین لە نێو فارسەکاندا، «محەمەد ئەرکون» لە بواری خوێندنەوەی نوێ لە ئیسلام و «ئیدوارد سەعید» لە بواری رۆشنبیریدا و «نەوال سەعداوی» لە بواری فێمینیزمدا لە عەرەبەکاندا خاوەن بیروڕای خۆیان و داهێنانن. لە بواری ئەدەبی بە شێوەی ناوچەیی نە جیهانی دەکرێ بۆ نموونە ئاماژە بە «نیما یوشیج» لە فارس و «نازوکولەمەلایك» لە عەرەب و «نازم حیکمەت» لە تورکدا بکرێ. لە کورددا کوا داهێنەرێك کە لە جیهاندا بەناوبانگ بێت و وەك سەرچاوەیەك باسی لێبکرێ؟

بە شێوەی ناوچەیی دەکرێ نموونەی «گۆران» لە ئەدەبی مۆدێرن و «بەختیار عەلی» لە راڤە و «شێرکۆ بێکەس» لە شیعردا بکەین؛ بەڵام هیچیان بە تەواوی جیهانی نین و بۆ هەموو دنیا ناسراو نین، وەك چون دەڵێی «ئانتۆنی گیدنز» و تەواوی دنیا بیناسێت.

ئیمڕۆ «بەهمەنی قوبادی» لە بواری سینەما توانیویەتی تا رادەیەکی باش لە جیهاندا ناوبانگی بێت و کورد و سینەمای کوردی بناسێنێت. هەموو ئاواتی من ئەوەیە خەڵاتی ئۆسکار بەرێتەوە و ببێتە مایەی شانازی کورد. «لەیلا زانا»ش تارادەیەکی زۆر ناسراوە و بە داخەوە بە هۆی بەرژەوەندی سیاسی تورکیا خەڵاتی ئاشتی نۆبێلی نەدرایە.

دیارە لە بەشی رۆژهەڵات و باکووری کوردستان کە مافی خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی نیە، فەرهەنگی فارس و تورك لە مێشکی دانیشتوانی ئەم ناوچەدا سەیتەر دەبێ. پێم وایە دەبێ هەزاران ئافەرین بڵێن بەوانەی کە لەم کەش و هەوایەدا زمانی خۆیان دەپارێزن و هەوڵ بۆ نەتەوەکەیان دەدەن.

پ: رووناکبیرانی کورد دەوا و دەرمانی وڵاتانی مۆدێرن بە تایبەتی رۆژئاوا کە بە سەد ساڵ لە پێشترن هەڵدەگرن و جلوبەرگێکی کوردی لەبەر دەکەن و دەیانهەوێ دەرخواردی کۆمەڵگای نەخۆشی کوردەواری دەن" ئەمە زانستییە؟

و: بە رای منیش کۆمەڵگای کوردی تووشی نەخۆشی دواکەوتوویە کە هەڵبەت ڤایروس و هۆکاری زۆرە. چەوساندنەوە لە لایەن دەسەڵاتداران، بێبەشی لە پیشەیی بوون، خۆخۆری و هتد

وای‌کـردووه کـه نـه‌مانتوانیوه خۆمـان لـه‌م نه‌خۆشـییه رزگـار کـه‌ین. داهێنـه‌ر و خولقێنه‌ریشـمان لـه ئاسـتی جیهانیـدا نیـه. نه‌خوێنـده‌واری و کـه‌م‌خوێنـده‌واریش لـه رێژه‌یـه‌کی زۆر لـه خـه‌ڵکی کۆمـه‌ڵگادا ده‌بینـدرێ. خه‌ڵكانی رۆژئاوا لـه مۆدێرنیتـه تێپـه‌ڕیون و بـه‌ره‌و قۆنـاغی پۆسـت‌مـۆدێرن ده‌چـن. ئێمـه هێشـتا قاچمان لـه قـوڕاوی نه‌ریتـه‌کان هه‌ڵچـه‌قیوه. ئایـا ئه‌زموونـه‌کانی ئـه‌وان لـه به‌رچـاو بگـرین و جیهـانی بیـر که‌ینـه‌وه و ناوچـه‌یی کـار بکـه‌ین باشتـر نیـه لـه‌وه‌ی وه‌ك کیسـه‌ڵ بـه‌ره‌و پێشـكه‌وتن بچیـن و كه‌روێشـكی مۆدێرنیتـه‌ی رۆژئـاوا هـه‌موو لوتكـه‌كان بـخاته ژێـر ده‌سـه‌ڵاتی خـۆی؟ دیـاره هـه‌ل و مـه‌رج و برێـك تایبه‌تـمه‌ندی ئێمـه لـه‌وان جیـاوازه؛ بۆیـه بـه پێـی هـه‌ل و مـه‌رجی خۆمـان ده‌توانیـن جـل و بـه‌رگی كـوردی له‌بـه‌ر ده‌سـكه‌وته باشه‌كانی شارستانییه‌تی رۆژئـاوا بكـه‌ین و بـه خاڵـه پۆزه‌تیڤـه‌كانی خۆشـمان وه‌یڕازێنیـن. نـاكرێ ماڵێـك لـه خشـت لـه‌م جیهانـه پـڕ لـه كۆشـكه‌دا دروسـت بكـه‌ین، ده‌رگـا و ده‌لاقـه‌كانی داخـه‌ین و نـاوی بنێیـن مـاڵی كورد. ده‌كـرێ لـه چـاخی به‌جیهانیبوونـدا و گه‌شـه‌ی پێوه‌نـدی نێـوان خـه‌ڵكی جیهـان هـه‌وڵ بـده‌ین كولتـوور و زمـانی ئێمـه‌ش نه‌سـڕێته‌وه و كۆشـكێك بـۆ كوردسـتان سـاز كـه‌ین كـه هـه‌ڵگری تایبه‌تـمه‌ندییه‌كانی نه‌ته‌وه‌كه‌شـمان بێـت. كـاك «ئومێـد وه‌رزه‌نـده» پـه‌یڤی پرۆفیسـۆر «ده‌یڤیـد كریسـتاڵ» زماننـاس و مامۆسـتای زانكـۆی لـه سـه‌ر داهـاتوی زمـان وه‌رگێـڕاوه. چـه‌ند خـاڵی گـرنگ لـه‌م وتـاره‌دا هه‌یـه. ده‌یڤیـد كریستاڵ ده‌ڵێ: «25%ی خه‌ڵكی جیهان به زمـانی ئینگلیـزی قسـه ده‌كـه‌ن. ئیسـتا لـه جیهانـدا شـه‌ش هـه‌زار زمان هه‌یه كه نیوه‌یان، واته سێ هـه‌زار زمـان لـه مه‌ترسـی مـه‌رگ و له‌ناوچـوون دان و ئه‌گـه‌ر بـه‌ر ئـه‌م ره‌وتـه نه‌گیـرێ تا دواییـن كاته‌كانی ئه‌م سه‌ده‌ی كه تێیـدا ده‌ژیـن، ئـه‌و زمانانـه ده‌مـرن. تـا سـه‌د سـاڵی‌تـر هـه‌ر دوو حه‌فتـه زمانێـك ده‌مـرێ. مـه‌رگی زمـان واتـه مـه‌رگی دواییـن وێـژه‌ر و میـراتبه‌ری زمانێـك.» هـه‌روه‌ها ده‌ڵـێ: «ئیمـڕۆ 60 زمـان لـه جیهانـدا هه‌یـه كـه تـه‌نیا یـه‌ك وێـژه‌ری هه‌یـه! و 96%ی زمانـه‌كانی جیهـان وێژه‌ریان 4%ی خـه‌ڵكی جیهانـه» بـه رای كریسـتاڵ بـه سـێ شـێوه ده‌كـرێ رێگـری لـه مـه‌رگی زمـان بكـرێ: یه‌كـه‌م داخـوازی و ویسـتی خـه‌ڵكێك كـه بـه‌و زمانـه قسـه ده‌كـه‌ن، دووه‌م خوازیـاری ده‌وڵـه‌ت كـه به‌داخـه‌وه برێك له ده‌وڵه‌تكان له زمـانی كه‌مینـه‌كان ده‌ترسـن، بـه تایبـه‌ت ئـه‌و كه‌مینانـه‌ی كـه زمـان و ئـه‌تنیكیان بـه شێوازێكی پتـه‌و تێكـه‌ڵاوی یه‌كتـره و سـێیه‌م راگـرتنی زمـان پێویسـتی بـه پاره‌یـه بـۆ چاپه‌مه‌نی و كتێـب و

بلاڤۆك و هتد. كريستاڵ، سووره له سه‌ر ئه‌وه‌ی كه شوناس له ئه‌ندێشه و له زمانّدایه و مرۆڤ تێكچوونی شوناسی خۆی پێ قه‌بووڵ ناكرێ.

ئیستا له‌م هه‌ل و مه‌رجه‌دا نه‌ته‌وه‌ی ئێمه وه‌ك كورد ئه‌ركی سه‌رشانیه‌تی زمانی خۆی كه شوناسی ئه‌وه بپارێزێ و له‌ملایشه‌وه له جیهانێكدا ده‌ژی كه مرۆڤه‌كان به هۆی پێوه‌ندییه‌كانیان زۆر له یه‌ك نزیك بوونه‌وه و چه‌مكی شارۆچكه‌ی جیهانی بۆته واقیعێكی راستی جیهانی. كه‌واته بۆ مانه‌وه‌مان پێویسته زمانمان له مه‌رگ رزگار كه‌ین و له‌گه‌ڵ جیهانیشدا رێككه‌وین و ده‌سكه‌وته پۆزه‌تیڤه‌كانی رۆژئاواییه‌كان به شێوه‌یه‌كی زانستی له‌گه‌ڵ كولتوور و تایبه‌تمه‌ندییه‌كانی خۆمان یه‌كخه‌ین. ئه‌وه‌شمان له به‌رچاو بێ كه خاڵه نه‌گه‌تیڤه‌كانی خۆشمان ده‌بێ وه‌ك خاڵه نه‌گه‌تیڤه‌كانی رۆژئاواییه‌كان وه‌سڕین. برێك له بیرمه‌ندانی فه‌ره‌نسی داڕێژه‌ری بیرۆكه‌یه‌كی نوێ به ناوی «به‌جیهانیبوون له روانگه‌یه‌كی‌تر»ن. ئه‌م بیرمه‌ندانه پێیان وایه كه وڵاتانی ده‌وڵه‌مه‌ند ده‌بێ پشتیوانی وڵاتانی هه‌ژار بن و به یارمه‌تی ئابووری و به خۆش بوون له قه‌رزداری وڵاتانی هه‌ژار و یارمه‌تی بۆ فێركاری و پیشه‌یی بوون و هتد، ئه‌و ده‌رفه‌ته بره‌خسێنن كه ئه‌مانیش به‌ره‌و پێشكه‌وتن بچن و پرۆسه‌ی به‌جیهانیبوون نه‌بێته هۆكاری قووڵتربوونی كه‌لێنی نێوان وڵاتانی باكوور و باشوور. له‌م روانگه‌وه دیاره نه‌ته‌وه‌ی كورد كه له چوار وڵاتی عێراق و ئێران و توركیا و سووریا له په‌راوێزدایه و ئاستی دواكه‌وتوویی زۆره، بێگومان پێویستی به یارمه‌تی زۆر ده‌بێ بۆ گه‌شه كردن. قۆزینه‌وه‌ی ئه‌م ده‌رفه‌تانه و كه‌ڵك وه‌رگرتن له‌م هه‌لانه به قازانجی كورده نه‌ك خۆ دوور خستنه‌وه. ئه‌گه‌ر ده‌مانه‌وێ شوناسمان بپارێزین ده‌بێ سه‌یری داهاتوو بكه‌ین نه رابردوو.

پ: فێمینیزم له كۆمه‌ڵێ لایه‌نی جیاواز پێك هاتووه كه نه‌ك وه‌ك یه‌ك ناچن به‌ڵكوو له زۆر جێدا دژی یه‌ك راده‌وه‌ستن. فێمینیسته‌كانی ئێمه هه‌وڵ ده‌ده‌ن له شاخه جۆراوجۆره‌كانی ئه‌م دیارده‌یه تاریفێ بكه‌ن به كاریته و په‌یكه‌ری ویست و خوازی خۆیان. ئه‌مه تا چ راده‌یه‌ك زانستیه؟

و: وایه فێمینیزم كۆمه‌ڵێك بیروڕای جیاوازی هه‌یه. چه‌ندین جۆر فێمینیزم ناسراوه. له‌گه‌ڵ ته‌واوی ئه‌و دابه‌شكردنانه‌ی كه كاك ئاسۆ ناوی بردوون و ئاماژه‌ی به سۆسیال فێمینیزم و ماركسیست فێمینیزمیش نه‌كردووه، دیسان دابه‌ش كردن به سێ شه‌پۆلیش ده‌بینه‌درێ و شه‌پۆل سێیه‌مییه‌كان له سه‌ر ئه‌و باوه‌ڕه‌ن كه ره‌نگی پێست و نه‌ته‌وه و ته‌مه‌ن و چین و هتد له سه‌ر كێشه‌ی ژنان كاریگه‌رێتی زۆری

هەیە و فێمینیزمی ژنانی سپی پێستی چینی ناوەندی وڵامدەری هەموو کێشە و گرفتەکانی ژنانیتر وەك ژنانی جیهانی سێیەم و ژنانی رەش نیە. نەتەوەی کوردیش نەتەوەیەکی مافخوراوە و تایبەتمەندییەکی هەیە کە هیچ نەتەوەیەکیتری جیهان نیەتی و ئەوەش چوارپارچە بوونە. ئەم چوارپارچە بوونە کۆمەڵێك گرفت و کێشەی سەرەڕای کێشەکانیتر بۆ ژنان بەدیهێناوە. لە لایەکەوە ئێمە تایبەتمەندی کولتووری و کۆمەڵایەتی خۆمان هەیە. ئەگەر کێشەی ژنێکی ئەورووپی ئازادی هاوجنسگەرایی بێ، ئەوە کێشەی ئێمەی ژنی کورد نیە. لە فێمینیزمی کوردیدا ژن و نەتەوە، ژن و مافخوازی و نەتەوەی بێ دەسەڵات و هتد کێشەگەلی سەرەکین کە پێویستە رێگا چارەیان بۆ بدۆزرێتەوە. لە فێمینیزمی کوردیدا خەباتی رزگاریخوازی ژن لە خەباتی رزگاریخوازی نەتەوەی کورد جیاواز نیە. ژنی کورد دەبێ بە زمانێکی لۆجیك و زانستی ئەم کێشە تایبەتیانەی بۆ خەڵکانی جیهان شی بکاتەوە. سەرەتا پێویستە بە شێوەیەکی زانستی لە فێمینیزم تێبگەین و ئەوسا بە زانیاری و عیلم جێگای شیاوی خۆمانی تێدا وەدۆزین و فێمینیزمێکی کوردی تاریف و پێناسە بکەین. سەرکەوتنی زانستی ئێمە لەم بوارەدا هەنگاوێکی گرنگە بۆ خۆماڵیکردنی تیۆر و نەندێشەیەکی جیهانی. با کورد فێمینیزمیش وەك لقێکی فێمینیزم لە جیهاندا بناسرێ و بۆ خەڵکانی جیهان سەرنج راکێش بێ کە داخۆ ئەمە چیە؟ دووپاتی دەکەمەوە کورد فێمینیزم دەبێ بە شێوەیەکی زانستی و مەنتیقی داڕێژەرێ و ژنانێکی کوردیش لەم بارەوە خەریکی ئیشی بێ وچانین. ماوەمان بدەنێ بەرهەمی کارەکەمان دەبینن.

... ماویەتی